

Arnold Toynbee'nin Batı Uygarlığı Tahlili ^a

FEYRUZE CILIZ ^b

Geliş Tarihi: 22.05.2018 | Kabul Tarihi: 24.10.2018

Öz: 20. yüzyılın önemli tarih felsefecilerinden olan Arnold Toynbee uygarlıkları doğma, büyüme, çöküş ve çözülme evrelerinden geçen ve döngüsel hareketlilik gösteren oluşumlar olarak ele alır. Neticede yok olma bütün uygarlıkların nihai sonu gibi görünmektedir. Ancak söz konusu Batı uygarlığı olduğunda Toynbee, birtakım argümanlar ile bu kadere değiştirebilecek çözüm yolları bulmaya çalışır. Öncelikle Batı toplumunun manevi çıkmazlarını, özsel yoksunluğunu ve değerler yitimini bir kriz olarak nitelendirir. Ona göre bu krizin bütün sorumluluğu tek başına Batı uygarlığına yüklemek doğru olmaz. Her bakımdan üstün olan Batı birçok alanda diğer uygarlıklara öncü olmuş ve onların teknik, bilimsel ve kültürel açıdan ilerlemelerine yol açmıştır. O halde bu büyük krizi aşmada Batı'ya olduğu kadar diğer uygarlıklara da birtakım görevler düşmektedir. Bu düşünceler ışığında çalışmamızda, Toynbee'nin bakış açısıyla insanlığın tek ve ortak amacı olan uygarlık ya da evrensel devletin neden ve nasıl var olacağına açıklık getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Batı, İslam, uygarlık, kriz, din, evrensel devlet.

^a Bu makale yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

^b Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Felsefe Bölümü
feyruzeviliz@gmail.com

Arnold Toynbee's Analysis of Western Civilization

Abstract: Arnold Toynbee is one of the most important philosophers of history in the twentieth century, analyzes civilizations as formations of cyclical movement that go through the stages of birth, growth, decline and dissolution. Consequently, disappearance seems like the ultimate end of all civilizations. However, when it comes to Western civilization, Toynbee tries to find solutions to change this destiny with some arguments. First, he designates the spiritual dilemmas, essential deprivation and loss of values of Western society as a crisis. For him, it is not right to put all the responsibility for this crisis on Western civilization alone. The West, which is superior in every respects, has led other civilizations and led them in terms of technical, scientific and cultural progress. In this case, there are some tasks the other civilizations as well as the West. In the light of these thoughts, from Toynbee's point of view, it will be clarified why and how civilization or universal state, the one and common aim of mankind, will exist.

Keywords: West, Islam, civilization, crisis, religion, universal state.

© Cılız, Feyruze. "Arnold Toynbee'nin Batı Uygarlığı Tahlili." *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2018), 1-14.

Giriş

Uygarlık, yakın geçmişe kadar sosyal bilimler alanında yaygın olarak kullanılan bir terim değildir. 1914'lerden önce daha çok antropoloji metinlerinde kullanılan bir terim olmuştur. Bu kullanımında uygarlık kavramı, Batı'ya özgü olup, tekil niteliktedir. Bu dönemde insanlık, vahşilikten barbarlığa, barbarlıktan uygarlığa geçmektedir. Sonraki yıllarda terimin antropoloji için kullanımı ortadan kalkmaya başlar ve Spengler ve Toynbee gibi tarihçiler tarafından Çin, Hint, Osmanlı, Arap İslam ve diğer uygarlıkların da incelendiği bir forma dönüşür (Wallerstein 2006:270).

Toynbee bir tarihçi gözüyle uygarlıkların neliğini, mahiyetini, varoluş nedenlerini ve amaçlarını felsefî bağlamda inceler. Uygarlıkların doğuş ve yıkılış nedenlerini incelerken, sadece ilim için ilim yapma gayretinde bulunmaz, Batı menfaatlerini, insanlığın yeni şartlarında hâkim kılacak formüller de arar. Ona göre uygarlıklar çözülme, gerileme ve yıkılma şeklinde bir tekrarlama sürecine tabidir. Ancak Toynbee'ye göre kaçınılmaz son gibi görünen bu yıkım Batı uygarlığı için kesinlikle geçerli olmayacaktır. Batı uygarlığı içinde bulunduğu manevî buhrana rağmen, çağdaş uygarlıklar nazarında üstündür. Batı başarısızlıkları görerek bu kaderin önüne geçebilir ve böylece tarihin tekrarlanmasını beklemeyip, kendine yeni ve görülmemiş bir yön verebilir (Toynbee 1991:38,39 ve 2008: 19).

Kimi düşünür Toynbee gibi, Batının içinde bulunduğu krizi tanımlama ve çözüm üretme gayretinde olurken kimi de bu yıkımı kaçınılmaz görür. Örneğin Spengler, Batı uygarlığının çöküşünü dini köklerinden uzaklaşmasına bağlar. Ona göre sanat ve metafizikten uzaklaşan Batı, çöküş evresine girmiştir. Bu bir seçim değil, kadedir (Spengler 1978:58). Sorokin Batı'nın siyasi, ahlaki ve dini alanlarda üretkenliğinin öldüğünü ifade eder. Batı'nın ardından yeni bir uygarlık doğacak ve merkezi farklı bir yerde olacaktır (Sorokin, Toynbee 1964:79). Fukuyama Batı'nın manevi çöküntüden akli ve yaratıcılığı ile kurtulacağını savunur. Ona göre Batı toplumları kendilerine uygun ahlâkî

kurallar ve toplumsal düzen oluşturabilir (Fukuyama 2009:184). Toynbee ise Batı'yı evrensellik tahtına oturtmak için elinden gelen çabayı gösterir. Bu bağlamda çalışmamızda, Batı'nın üstünlüğü neye dayanır? Bu üstünlük onu neden ve nasıl krize sürüklemiştir? Bu noktada diğer uygarlıklara düşen görev nedir? Batı uygarlığını kurtarma yolları nelerdir? Neden Batı evrensel devlet olmalıdır? v.b sorulara yanıt aranacaktır.

Toynbee, uygarlık incelemesine insan ilişkilerinin en küçük taşıyıcısı olan toplumdan başlar. Ona göre toplum, insanlar arasındaki toplam ilişkiler ağıdır. Uygarlıklar ise toplumun bu ilişkiler ağına temellenir ve pratikte bir uygarlıkla toplumu birbirinden ayrı olarak incelemek mümkün değildir. Bu bağlamda uygarlıkları anlamak ve bir diğeri ile ilişkilendirebilmek için toplumları anlamak ve birbirleri arasındaki ilişkiyi iyi analiz etmek gerekir. Toynbee'ye göre uygarlıklar toplumun yanı sıra kültür bakımından da incelenmesi gerekir (Toynbee 1978:45,47). Antropolog ve tarihçi olan Bagby'n kültür tanımı Toynbee'nin benimsediği bir tanımdır. Bagby'a göre kültür, geniş bir kavramdır; sadece insanoğlunun birbirine karşı davranışlarında düzenlilikler değil, sanat, teknoloji, din ve benzeri öğelerde kültür başlığı altında toplanır (Bagby 1963:93). Toynbee, bu düşüncelerden hareketle kültürden; belirli bir coğrafya ve zaman dilimi içinde bulunan toplumların zamanla edindikleri davranışlar, alışkanlıklar, değerler, oluşturdukları kurumlar, yönetim şekilleri, dil, din ve gelenekler gibi unsurların bütününe kastetmektedir. Ancak uygarlıklar kültürü aşan, daha kapsamlı ve hacimli yapılardır. Burada kültürün, dil, din, teknoloji, sanat, bilim, gelenek ve kurumlar gibi unsurlarının daha geniş halk kitlelerine ve coğrafyalara yayılması söz konusudur.

Bu bağlamda Toynbee, tarihi incelerken kültürler üzerinde değil, insanoğlunun daha büyük yaratımları olan uygarlıklar üzerinde durur. Ona göre uygarlıkların bir başlangıç ve bitiş tarihleri vardır. Ancak bu ifade, uygarlıkların canlı birer organizma oldukları anlamına gelmez. Ona göre tarihte şimdiye kadar kayda geçen uygarlıklar, ayrı ayrı doğumları olan nesnel

gerçekliklerdir; bunların çoğu, çeşitli dönemlerde, çeşitli derecelerde serpilip büyümüşlerdir; bazıları çökmüştür; bazıları da erimeyle sonuçlanan bir çözüme sürecinden geçmiştir. Ancak Toynbee uygarlıkların kalıplı evrelerden meydana gelen tarihleri olduğunu söylerken bunları ne insanlaştırdığını ne de antropomorfik terimlerle açıkladığını ifade eder (Toynbee 1978:41). Uygarlıklar ortak ama yaşantıları ve yürüdükleri mesafelerin uzunluğu farklı olan yollardan geçerler. Eğer bu yolda ayağı tökezler ve yere yığılırsa bu, yolların taşlı-topraklı olmasından değil, kendi hatalarından kaynaklanacaktır.

Bu anlamda uygarlıklar iç merkezli tehditler yüzünden yıkılır. Dış merkezli tehditler ise, yıkılmanın eşiğine gelmiş bir medeniyetin ölümünü hızlandırır. Toynbee'ye göre yöneticilerin ahlâken bozulması, yönetimi idare edebilmek için yıkıcı ve baskıcı davranışlarda bulunmaları yıkımın nedenleri arasındadır. Bu durum toplumda, insanların yaratıcı kimselerin peşlerinden gitme durumuna sekte vurur. Geline son aşama da önderler ile halk arasında büyük uçurum açılır. Dolayısıyla yaratıcı insanlar taklit ya da mimesis yetisini kullanma sanatını iyi bilmelidirler. Toynbee'ye göre bir diğer başarısızlık, geçici bir kuruma putperestçe tapınmadan kaynaklanmaktadır. Böyle bir ahlâkî ve aklî sapmanın etkisi ne kadar az insanı kapsasa da etkisi hafifletilemez. Dolayısıyla bir kurumun putlaştırılması medeniyetleri yıkıma götürebilir. Benzer şekilde geçici bir tekniğe tapınma da toplumları başarısızlığa sürüklemektedir. Eski çağlardan beri ola gelen bu durum, insanların askeri tekniği putlaştırma ediminden kaynaklanmaktadır. Toynbee, toplumları yıkıma götürebilecek bir diğer etken olarak zafer sarhoşluğunu gösterir. (Toynbee 1978:177,197,217). Dolayısıyla önceki uygarlıkları dış değil iç nedenlerden kaynaklanan hatalar ve bunların bilincine varıp düzeltmek için çaba göstermemeleri yıkıma sürüklemiştir. Bu anlamda geçmiş uygarlıkları yok olmaya götüren iç kaynaklı hataların neler olduğunu iyi analiz etmek gelecek uygarlıklar için iyi bir yol haritası olacaktır.

Toynbee tarihte uygarlıkların tek bir dünya uygarlığı oluş-

turmaya amaçladıklarını ve yaşayan uygarlıkların de amacının bu olduğunu belirtir. Belki uygarlık bütün insanların tam bir uyum içinde yaşayabilecekleri bir toplum durumunu yaratmak için girişilmiş bir çabadır. Bilinen bütün uygarlıklar bilinçli ya da bilinçsiz bu hedefe yönelmişlerdir (Toynbee 1978:46). Ancak bugüne kadar hiçbir uygarlık ölümsüzlük şöyle dursun ebedi gençliğin sırrını bile bulamamıştır. Er ya da geç, sadece ilerlemelerine mâni olmakla birlikte, bir de benliklerinde garip bir değişikliğe yol açan, tamiri mümkün olmayan bir felakete maruz kalmışlardır (Toynbee 2007:458,459). Peki, aynı son Batı için de geçerli olacak mı?

Toynbee'ye göre Batı uygarlığını felakete götürecek en temel sorun içinde bulunduğu manevî krizdir. Bu kriz Batı'nın çöküşünün habercisi gibidir. Ancak Toynbee Batı uygarlığının önceki uygarlıklarla aynı kaderi paylaşacağı fikrine karşı çıkar. Ona göre en medenî toplumlar bile yok olmuş haldeyken, Batı uygarlığı aynı kadere mahkûm olmayacaktır (Toynbee 1991:51). Bunun için öncelikle Batı uygarlığını ölüme sürükleyen nedenler incelemeye koyulur. Ona göre Batı uygarlığının Hıristiyanlık dininden uzaklaşarak dünyevileşmesi ve böylece teknolojinin hayata egemen olması manevi çöküntünün en temel nedenlerindedir. Artık toplumsal hayatta modernleşmeyle gelen ahlaki ve kültürel boyutta tahribat, adalette sarsılma, anarşi, uyuşturucu ve mafya hâkimdir. Aile gibi kutsal bir kavramın ortadan kalkma tehlikesi ve ahlakî sapkınlıklar baş göstermiştir. Böyle bir ortamda Batı için dini bir birlik oluşturmak oldukça güçtür. O nedenle Batı'yı manevi birliğe kavuşturacak kaynaklar dışarıda aranmalıdır. Bu noktada diğer uygarlıklara da önemli görevler düşmektedir. Toynbee'ye göre son iki yüz elli sene boyunca Batı uygarlığı diğer toplumların gelişimini derinden etkiledi, onların ilerleme seyrini değiştirdi ve iç dinamiklerini harekete geçirdi. Batı'lı olmayan bu uygarlıklar birbiri ardınca Batının laikleşmiş uygarlığını istemeye istemeye inkâr ede ede de olsa benimsedi. Kabına sığmayan canlılığı ile bu yabancı ve nahoş hayat tarzı, Batılılarda olduğu gibi onlar için

de hem mükemmel hem de ebedî olma yönleriyle değişmez ve kesin bir uygarlığın hayat tarzıydı. Bu nedenle Toynbee, Batı'nın içinde bulunduğu manevî krizin evrensel boyutta olduğunu ve bunun bütün insanlığı ilgilendiren sorunlar olduğunu ifade eder. Bu durumda yapılması gereken daha geniş bir toplum yapısının temellerini atmak suretiyle birtakım tehlikeleri kestirmek ve mümkünse önlemektir (Toynbee 2008:192, 1991:184,186 ve 2007: 456,457).

Peki, Batı toplumunun içinde bulunduğu manevî buhranın kaynağı nereden gelmektedir? Toynbee'ye göre Rönesans ve Reform hareketleri bu manevi çöküntünün en büyük kaynağıdır. Rönesans'ın toplumsal hayata kazandırdığı çok yönlü bakış, yeni düşünce akımların hayat bulmasına ve yayılmasına neden olur. İnsanoğlu bilim, teknik, sanat, edebiyat, siyaset gibi hayata dair alanlarda önemli gelişmeler sergilerken, Hıristiyanlık dininin kardeşlik ruhu zedelenir ve insan kendini yalnız, özgürlüğü elinden alınmış bir varlık olarak bulur. Çünkü Rönesans'a kadar bilginin yönü kilise tarafından belirleniyordu. İster tabiatla ister dinle ilgili olsun bütün bilgiler Kilisenin hâkimiyetindeydi. Kilise kişileri, toplumu, toplumun hareketlerini ve kişilerin davranışlarını yönetir, uygarlığı şekillendirir, oluşturur ve her şeyi inançla çözümlerdi. Putperestliğin bu şekli Grek-Roma uygarlığının dağılmasına nasıl neden olduysa aynı durum Batı içinde geçerlidir. Geleneksel ve müşterek kurumların putlaşmasıyla Batı ve Batı'nın müşterek hedeflerinin aşınıp yıpranması devam etmiştir. Reform hareketleriyle ise inanç, uygarlık ve bilgi ilişkisi değişmiştir. Düşünce ve kültür dünyası dinî kurumların baskısından kurtulup, insana bağlı bir gerçeklik olarak varlık kazanmaya başlamıştır. Böylelikle Batı Hıristiyanlığı'nda ki dinî birlik kopmuştur (Toynbee 2008:256-257 ve Scognamillo 2002:129,130).

Toynbee'ye göre toplumun içinde bulunduğu bu manevî çöküntünün yanı sıra, bireylerin ruhları da ayrışıp, parçalanmıştır. Çünkü her birey toplumun yaşama azabını kendi içinde duyar. Bu durum karşısında olması gereken makrokozmoza

dönmek değil, ruhun kendi benliğine dönmesidir. Bireylerin özünde meydana gelen bu uyanış, kültürel ayrılıkların silinmesine ve insanoğlunun gizli kalmış manevî anıtını görüş alanına taşımasına yardımcı olabilir. Böylelikle toplumda olumlu kültürel birlik duygusu doğabilir. Kültürel birlik, insanın birliğinden kozmosun birliğine ve ardından evrenin içinde ve ötesinde manevî varlığın birliğini uzanabilir (Toynbee 1978:272,273). Burada etkin olan şey maneviyat esaslı bir inançtır. Kendini amaçsız ve boşlukta hissedenden bireylerin ruhunda tekrar bir kurtuluş kapısı belirir. İnsanın iç dünyasına dönmesi ve orada manevî duygularını harekete geçirmesi toplumda birlik duygusu yaratır. Ancak toplumdaki başlayıp sınır ötesine yayılan bir birlik duygusu öyle kolay oluşamaz. Çünkü Toynbee'ye göre zamanımızda binlerce seneden beri ayrı yaşadığımızdan sonra bütün insanlık aniden yaklaşmış ve sıkı temas haline gelmiştir. Şimdi hem birbirimize yakın bulunuyoruz fakat hem de birbirimize yabancıyız. Kafalarımızda ne olduğunu bilmediğimiz için birbirimizden korkuyoruz. Bildiğimiz tek şey komşularımızın bir takım öldürücü silahlarla donanmış olduğudur. Bugün bizi bekleyen en acil iş birbirimizi tanımaktır. Bu birbirimize güvenmenin ve birbirimizi sevmenin ilk adımını teşkil edecektir. Her millet, her uygarlık ve her din müşterek bir toplum yaratma amacıyla insanlığın müşterek hazinesini zenginleştirmelidir. Her biri kendi tarihini yani, kendi tecrübelerini ve başarısını getirerek kültürel bir birlik yaratabilir (Toynbee 1963:101).

Bu noktada Toynbee'nin bulduğu çareler arasında Hıristiyanlık dinine aktarılması gereken bir takım değerler ve düşünceler yer almaktadır. Ona göre sevgi, insanların yıkılan maneviyat duygusunun yeniden birliğe ulaşmasında etkili olabilir. Örneğin, İncil'in özü gerçekten sevgidir. Sevgi hem Tanrı'yı ete kemiğe büründüren, hem çarmıha gerilme pahasına insanoğlunu kurtarmaya iten, hem de insanın Tanrı'ya ulaşmasını sağlayan güçtür. Sevgi, insanlar için Tanrı'ya ulaşmanın en yüce ve tek yoludur. Yeryüzünde bu sevgiye, insanoğlunun diğer insan

kardeşlerine duyduğu sevgi kanalı ile ulaşılır. Çözülen bir toplum benliğini Tanrı'ya teslim ederek derin bir mutluluğa sahip olur. Böyle bir toplum acıdan kaçmaya çalışarak değil, acıyı kucaklayarak ve acıya cevap vererek kurtuluşa erebilir. Bu sayede üst düzeyde bir büyüme gerçekleştirebilir. Bu da yeryüzünde yeniden doğuşa değil, dünya üstü bir durumda - Tanrı'nın görüntüsüyle dolu - doğumun tekrarına yol açacaktır (Toynbee 1978:272-273). Diğer yüksek dinlerin özüne baktığımızda sevginin, farklı dinlere mensup insanlar arasında aynı duyguyu paylaşmasına neden olduğunu görürüz. Örneğin, Hıristiyanlık dini "gördüğü kardeşini sevmeyen, görmediği Tanrı'yı nasıl sevsin?" şeklinde bir söylem ile insanları hayırseverliğe çağırır. İslam "hayır yapanın kurtuluş yolunu kolaylaştıracağı" der. Budizm, "boşluğa sarılan ve duygudaşlığı ihmal eden en yüksek mertebeye erişemez" der (Toynbee 1978:277,278). Dolayısıyla sevgi insanlar arasında birlik ve bütünlük duygusunu güçlendiren etkin bir bağdır.

Batı toplumu için şu an ki durum, Batı ve diğerleri şeklinde ikiye bölünen evin kendi üzerine yıkılma tehlikesidir. Ancak din merkezli bir yaşantı ile bu sorunların üstesinden gelinebilir. Toynbee'ye göre İslâm'ın din, ırk, dil farklılığı gözetmeksizin kardeşlik anlayışı sosyal ihtiyaçların karşılanması bakımından Batı'nın vaat ettiklerinden daha gerekli görünmektedir. Bu bağlamda İslâm'ın geleneksel birliği Batı için önemlidir (Toynbee 2002:33). İslâm'ın modern Batı toplumuna ırkçılık tutumu ve manevî boşluk psikolojisini yenmek için faydalı ve önemli etkileri olabilir. Çünkü İslâmî ruh, bu hastalıkları yenebilecek yüce bir ahlâk ve toplumsal değerlere sahiptir. İslâm ahlâkının bir başarısının sonucu olan Müslümanlar arasında ırkçılığın ortadan kalkması, Batı için de uygulanması ve yayılması gereken bir özelliktir. Örneğin, Orta Afrika ve Endonezya bölgelerinde Batı ruhsal bir boşluk yaratmıştır. Geleneksek sosyal hayatlarından kopan milyonlarca insan, ruhsal yönden bomboş ve çaresiz hâle gelmiştir. Ancak bu bölgeler İslâmî ruh sayesinde manevî yaralarını saracaktır. Böylece Batı'nın yol açtığı ruhsal

buhrandan yavaşça ve barışçıl bir yolla bir senteze doğru ilerleyecektir (Toynbee 1991:184). Her ne kadar İslâm dünyayı saran manevî krizi yenmede insanlığa ışık tutacak güçte olsa da, Batı'nın İslâm'a karşı dikkatli olması gerekir. Bu hususta Toynbee şunları ifade eder:

“Panislamizm uykudadır, ne var ki, batılılaşmış dünyanın proleter kalabalığı Batı sömürgeciliğine karşı ayaklanıp anti-Batıcı bir hareket oluşturursa, uyuyan devin uyanabileceğini hesaba katmak zorundayız. Bu çağrının İslâm'ın militan ruhunu - kış uykusuna yatmış gibi görünüyorsa da, uyandırıp zafer dolu bir çağa yöneltmede, hesap edemediğimiz etkinlikleri olabilir. Geçmişte İslâm, Doğulu bir toplumu Batı saldırısına karşı çok güzel ayaklandırmıştı. Peygamber'in ilk takipçileri zamanında İslâm, Suriye ve Mısır'ı bin yıldır ellerinde tutan Helen egemenliğinden kurtarmıştı. ... Eğer insanlığın bugün ki durumu bir “ırk savaşı”na yol açacaksa, İslâm tarihî görevini yapmak üzere bir kez daha çağrılmalıdır. Dileyelim ki böyle bir savaş çıkmaz” (Toynbee 1991:187).

Toynbee gibi İslâm'ın ahlaki ve toplumsal değerlerini çare olarak görenlere göre de İslâm, “maddî başarıları yaratan tümünden sekülerleşmiş teknolojilerin yüzünden Batı'nın ahlâkî değerlerinin gerileyişi ile ortaya çıkan boşluğu doldurabilir ve eşdeğer önemde olarak, devletlerin geleneksel kurumlarının küreselleşme yüzünden inanırlığını yitirmiş olduğu erişilebilir insan ölçekli bir yaşama çevresini sağlayabilir. İslâm, ayrıca, Hıristiyanlığın her ne kadar çok açık bir ilgi göstermişse de belirsiz bırakmaya eğilim göstermiş ve Hıristiyanların yaratılış ile köklü ilişkisinden çok, yaratılışın yöneticileri olarak alınmasına vurgu yapmış olduğu çevre meseleleriyle uğraşmak için daha etkili ahlâkî bir yapı inşa etme imkânını da içerir” (Langhome 2000:134). Toynbee, Batı'nın kurtuluşu için diğer bir çareyi Çin uygarlığında görmektedir. Batı, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden beri ne politik, ne de dinî bir birlik sağlamıştır. Aynı zamanda toplumda sınıf çatışması da mevcuttur. İnsanlığın arzu ettiği siyasî ve manevî dünya birliğini Batı vaat

edemez. Batı'nın teknolojik ilerleyişi, nükleer silahları, doğal kaynakların bitirilmesi, doğanın kirletilmesi ve nüfus patlaması yaratmıştır. Batı insanlar için yıkıcı değil, hayat verici bir güç olamayacağından böyle bir hareket Çin'de aranmalıdır. Toynbee'ye göre Batı ve Çin uygarlıkları iki karşıt kutuptadır. Batı'nın hayat tarzı ultra-endüstriyel iken, Çin'in hayat tarzı geleneksel kalıplar içindedir. Batı dinamik, Çin ise dengelidir. Her iki tarz da bir toplum için vazgeçilmez şeylerdir. Batı ve Çin arasında kültürler birleşim zuhur ederse, Batı dinamizmi Çin dengesiyle harmanlanacak ve insan hayatı için yepyeni bir hayat tarzı ortaya çıkacaktır (Toynbee 1978a:469,470).

Toynbee Batı'ya dini görevler kadar politik ve ekonomik görevler de vermiştir. Din alanında, laik yapı dinsel kurumlarla birleştirilmelidir. Politika ve ekonomi alanında gelişmeler dinsel alanda başarıyı önceleyeceğinden önemlidir. Bu nedenle Batı, siyasî alanda dünya çapında bir sistem yaratmalıdır. Çünkü Batı dünyasının siyasal amacı net bir şekilde ortada değildir. Tarihteki uygarlıkların hatalarından hareketle mantıklı adımlar atmalıdır. Dar kafalı bir devletin, bir başka toplum üzerine uyguladığı yok edici yöntemi Batı kullanmamalıdır. Çünkü böyle bir davranış toplumu ve insan hayatını mahvedecektir. Ekonomi alanında ise, serbest yatırım ile sosyalizm arasında uzlaşma sağlanmalıdır. Bu üç görev layıkıyla yerine getirilirse, Batı uygarlığı ayakta kalmaya devam edecektir (Toynbee 1991:39 ve 1978a:325). Peki, bütün bunların sonunda Batı nasıl bir forma kavuşacaktır?

Toynbee'ye göre Batı'nın ulaşacağı yeni oluşum evrensel devlet düzenidir. Toynbee, evrensel devletleri, çözülme sürecinin psikolojik ürünlerinden biri olan birlik duygusunun politik düzeydeki en üstün ifadesi olarak tanımlar. Dolayısıyla toplum denen en küçük yapı ile başlayan uygarlık, evrensel devletler evresinde sonlanır. Lâkin evrensel devletler de ölümsüz değildir. Oysa -Rusya ve Çin gibi- evrensel devletler ölümsüz olduklarına inanır ve egemenliği altındaki halklara da bu duyguyu aşılar. Bu devletler kendi değer ve kurumları dışında hiçbir

şeyin evrensel olmadığını iddia eder. Ancak nesnel anlamda dünyanın tamamına yayılan bir evrensellik söz konusu olmasa da, kendi sınırları dâhilinde öznel bir evrensellik mevcuttur (Toynbee 1978a:305,296). Batı ise bu tarz evrensellik portresinin dışına çıkmalıdır.

Toynbee'ye göre geleceğin evrensel devleti yani Batı, tarih boyunca evrensellik iddiasında bulunmuş devletlerin birçok özelliğine sahip olmalıdır. Önceki evrensel devletlerin -örneğin Roma'nın- çökmesinden edinilen tecrübelerle iç çürüme ve nüfus artışının önüne geçme, huzurun devamlılığı ve kaynakların korunması gibi konularda başarı sağlanabilir. Böylelikle evrenin durağan ve dinamik durumu sabitlenebilir. Geleceğin evrensel devletinin dünya çapında olması ve geçmişteki uygarlıklarda olduğu gibi tek bir uygarlığın yaratımı olması gerekmez. Batı dünyasının kendi değer ve amaçlarının bütün dünyaya egemen olacağı yönündeki yanlış inancının tersine, gelecekte dünya devleti birçok uygarlığın kültürel öğelerinin ön planda olacağı politik bir birlik olacaktır. Bu bağlamda tarihteki evrensel devletlerden çıkarılacak en önemli ders ise, yarış içinde olan kültürlerin nasıl bir arada var olacağı ve birbirlerini zenginleştirecekleridir. Geleceğin evrensel devleti ayrıca egemenliği altındaki bütün halklara dinsel hoşgörü de göstermelidir (Toynbee 1978:346-348).

Böylelikle geleceğin dünya devleti Batı önderliğinde yeni bir dünya düzeni olacaktır. Bu düzende diğer toplumların da söz hakkı vardır ancak Batı'nın teknoloji ve demokrasi konusunda üstün başarısından dolayı önderliği söz konusudur. Batı dışındaki uygarlıklar ise sadece bir takım katkılarda bulunabilir ya da Batı'nın eksik noktalarını tamamlamada yardımcı olabilir.

Sonuç

Tarihi uygarlıklardan hareketle anlamaya çalışan Toynbee'nin temel kaygısı Batı uygarlığını olabildiği kadar tek ve evrensel güç olarak yaşatmaktır. Oysa Batı şu an kendi yaratması olan teknolojiyi dinin üstünde tutarak manevi bir boşluğun içine gömülmüştür. Bu güçle hâkim olduğu ve olabileceği

şeylerin sarhoşluğunu yaşarken dinin esas kaidelerinden uzaklaşmıştır. Bunun için Batı uygarlığı öncelikle, toplumsal hayatta önemini giderek yitirdiği maneviyatı yeniden canlandırmalıdır. Ancak bunu diğer dinlerin yardımı olmadan başaramaz. Çünkü Batı manevi krizin içindeyken diğer uygarlıklar, Batı'dan aldıkları dünyevileşmenin mutluluk getirmediğini fark edip kendi dinî değerlerine sıkı sıkıya sarılmıştır. O halde tek yol, Hıristiyanlık, Budizm, İslamiyet, Hinduizm ve Yahudilik dinlerinin özsel birlikteliği ile Batı'nın merkezde olduğu bir dünya uygarlığı kurmaktır. Diğer uygarlıklar böyle bir misyon üstlenerek bir nevi Batı uygarlığına minnettarlıklarını göstermiş olacaktırlar. Çünkü teknoloji, endüstri ve sanayi Batı'da çiçek açmış ve dünyanın her köşesine yayılmıştır. Sonuç olarak Batı uygarlığı dünyaya mâl olmuştur ve onun devamlılığı için diğer uygarlıkların özveride bulunması şarttır.

Bu bağlamda Batı'lı olmayan uygarlıkların dinî ve ahlaki temel unsurları, yok olmaya yüz tutmuş Batı maneviyatını yeniden canlandırabilecek güce sahiptir. Bu unsurlar, belki de Batı Hıristiyanlığının henüz yok olmayan bazı kalıntılarıyla birlikte, bütün insanlığın müşterek uygarlığı olan Batı uygarlığına kazandırılmalıdır (Toynbee 2008:193). Ayrıca şu an ki Batı kültürüyle bağlantılı olan ama tarihe gömülmüş toplumların sanat, felsefe, siyaset, teknoloji, yönetim şekli ve diğer uluslarla ilişkileri ortaya koymak ve faydalanılacak noktalar keşfetme girişimi muhakkak ki önemlidir. Özellikle İslâm, Batı dünyası için büyük bir proletarya oluştursa da ahlâkî ve manevî değerleri Batı'ya kaybettiği değerleri tekrar hatırlatabilir. Bu bağlamda manevî duygulara dönmek ve dinin gerektirdiği bir ahlâki yaşamı benimsemek insanlık için bir kurtuluş gibi görünmektedir. İnsanlığın kurtuluşu ise ancak Batı'nın tek ve ortak uygarlık olarak ufukta belirmesi ile mümkündür. Daha da önemlisi gelecek için Batı'nın önüne serilecek güzel bir tasarım, dinlerin özünde barınan evrensel değerlerle kurulacak bağa bağlıdır. Bu sayede büyük bir dünya sahasında farklı kültürlerden insanlar huzur içinde yaşayacaktır.

Kaynaklar

- Bagby, P. (1963). *Culture and History*, University of California Press, Los Angeles.
- Fukuyama, (2009). *Büyük Çözülme*, çev. Hasan Kaya, Profil Yayınları, İstanbul.
- Langhorne, R. (2000). "Küresel Değişim Sürecinde İslam Dünyası ve Türkiye", *Medeniyetler Çatışmasından Diyaloga*, ed. Mustafa Armağan, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Scognamillo, G. (2002). *Medeniyetler Çatışmasında Batı'nın İnanç Temelleri*, ed. Nurdan Kaya, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Sorokin, P. & Toynbee, A. J. (1964). *Sorokin ve Toynbee: Sosyal Değişim Üzerine Denemeler*, çev. Erdoğan Güçbilmez, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Spengler, (1978). *Batı'nın Çöküşü*, cilt 1, çev. Giovanni Scognamillo, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, A. J. (1963). "Tarihin Faydası ve Değeri", çev. Ahmet Uysal, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, sayı 22/1.
- Toynbee, A. J. (1978), *Tarih Bilinci*, cilt 1, çev. Murat Belge, Bates Yayınları, İstanbul
- Toynbee, A. J. (1991), *Medeniyet Yargılanıyor*, çev. Ufuk Uyan, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, A. J. (2002), *Dünya, Batı ve İslam*, çev. Abdullah Zerrar, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Toynbee, A. J. (2007), *Türkiye'de ve Yunanistan'da Batı Meselesi*, çev. K. Mustafa Orağlı, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Toynbee, A. J. (2008). *Tarihçi Açısından Din*, çev. İbrahim Canan, Ufuk Kitapları, İstanbul.
- Toynbee, A.J. (1978a), *Tarih Bilinci*, cilt 2, çev. Murat Belge, Betaş Yayınları, İstanbul.
- Wallerstein, I. (2006). "Medeniyet(ler) Niçin Yeniden Gündemde?", *Medeniyetler Çatışması*, der. Murat Yılmaz, Vadi Yayınları, Ankara.